

Poezia religioasă: considerații despre autor și interpretare

Adina CHIRILĂ

The present essay focuses on two aspects regarding the religious poetry: its author, and its legitimate interpretation. Because the religious poet places himself under the authority of the Scripture and of God, his subjectivity as an artist is voluntarily limited. The religious poet is first of all a believer in the very biblical sense, so the substance of his religious creation must be consistent with the Bible's principles. The perspective that a religious poet has upon his own text sustains the idea that such a text has in fact two authors, of different ranks: a Divine Instance, and a human voice – a channel. Due to its complex nature, a religious poem can and may legitimate more than one way of interpretation, but the one that has been foreseen by the Divine Instance is the spiritual (or the existential) approach.

În calitatea lui de creatură unică și irepetabilă, omului, aflat în permanent raport cu limba și cu lumea, îi place să se considere liber de a se manifesta subiectiv în orice conjunctură. Se poate bucura însă numai de o subiectivare relativă, relativitatea fiind impusă de dimensiunea socială a existenței lui. În comunicarea obișnuită (putînd fi numite aici contactele comunicaționale cotidiene, de la cele cu miză intelectuală pînă la cele frivole înscrise prin voința vulgului sub cupola unei noțiuni din jargonul vieții moderne: *socializare* – Zafiu, 2006: 15), contextul în care se desfășoară actul lingvistic constrînge vorbitorul. Chiar și în cazul comunicării artistice, mai intime, orientate mai degrabă spre interior, actul verbal este ajustat de factori externi individului creator: curentul cultural care l-a format și în care se manifestă, vecinătățile artistice, sistemul de limbă (în sensul coșerian) pe care îl are la dispoziție, posibilitatea existenței unui receptor etc. Așadar, omul nu este niciodată absolut subiectiv în comunicare, dar domeniului în care se recunoaște cel mai înalt control al eului, cel mai înalt nivel al reflexivității este cel artistic. Putem admite ca poezie un text dadaist, de pildă, fără obiect comunicabil, pentru că adoptăm o convenție între artist și receptor, privind nașterea lui și decodificarea lui, apreciind că nu avem de-a face cu o înșiruire de semne lingvistice, ci cu semne poetice. Un astfel de text s-ar apropia cel mai mult de ceea ce Eugen Coșeriu numește artă în opoziție cu limbajul: „Arta nu se face pentru a comunica, ci numai ca să fie, în sensul în care este artă” (Coșeriu, 1994: 162).

Ar putea fi un text ca acesta, incomprehensibil raționalului, imaginabil pe tărimul religiei, ca poezie religioasă? Răspunsul pozitiv ar implica automat conceptele de subiectivare (privind emițătorul) și de operă deschisă (privind mesajul), or tema religioasă le opune rezistență acestora.

În comunicarea de tip religios, negarea sau, cel puțin, limitarea subiectivării este impusă de natura realității extralingvistice la care face referire. „Obiectul” comunicării – lumea transcendentă – se impune în dauna personalității celui pe care îl percepem ca autor imediat. Pentru a înțelege fenomenul trebuie să avem în vedere că autorul (emițătorul) discursului poetic de natură religioasă (creștină) este, în primul rând, un om care se plasează conștient pe un teritoriu hotărnicit de *Biblie* – textul-normă sau textul de control, care este de sorginte divină. Poetul creștin, dacă este creștin în accepțiunea biblică de „urmaș al lui Christos”, își conduce scrisul după precepte sacre: „[Noi surpăm gândurile și toată trufia care se ridică împotriva cunoașterii lui Dumnezeu] și tot gândul îl robim, spre ascultarea lui Hristos” (*I Corinteni*, 10.5) și „[Căci acum caut să înduplec oameni sau pe Dumnezeu? Sau caut să plac oamenilor?] Dacă aș plăcea încă oamenilor, n-aș fi rob al lui Hristos” (*Galateni*, 1.10) etc. Apare aici contradicția cu principul libertății în creație a artistului laic, artistului religios fiindu-i dat să rămână sub autoritatea Scripturii chiar și atunci când e cel mai puțin creștin („...Cred, Doamne! Ajută necredinței mele”, *Marcu*, 9.24)! Urmînd îndeaproape logica acestor versete, poetul creștin este mai înțîi creștin, și abia apoi poet, umilînța fiindu-i garantul existenței plene spre care tinde, nu în viețuirea terestră, ci în transcendență. Demonstrația o face, cu unealta poeziei, Eugen Dorcescu, într-un text-epilog la *Pildele în versuri*, pe care îl reluăm în întregime, țintind însă gravitatea ultimelor două versuri: *De-atîta timp, în lumea de himere, / În lumea iluzorie, și eu / Am rătăcit. Asemeni lui Orfeu, / Crezînd în a cuvîntului putere. // Crezînd și totuși nu. Căci, mai presus / De vorba noastră vană și firavă, / Resimt Cuvîntul răstignit în slavă / Și-mpurpurat pe crucea lui Iisus. // Încît, sătul de idoli și eroi / (Eroi cînd în prim-plan, cînd în eclipsă), / Pun jos condeii laici. Scrieți voi! / Ne revedem după Apocalipsă* (Dorcescu, 2003: 198).

Un text aproape identic în privința temei renunțării la identitatea laică și la prestigiul dobîndit printre muritori și a tînjirii după identitatea transcendentă, în Dumnezeu – urmare a cîntării celor două modalități de viețuire, este *Iubirile noastre*, al lui Vasile Voiculescu, o reluare în limbaj poetic a principiului biblic de *metanoia* ca har divin: *Iubirile noastre? numai pospai, / Iubiri mincinoase de putregai; / Nu ard, nu luminează, nu-ncălzesc, / Cînd și cînd în beznă lucesc. / Oul de viperă cu fosfor în el / Clocit în nisip, face la fel. // Doamne, inimile bieților poeți / Mîncate de cari și de bureți / Înșală pe oameni spre-a le-ndrăgi, / Pe Tine nu Te pot însă amăgi... / Și ce inimă domnească-mi visam! / Doamne, atinge-Te de ea, să s-aprindă, ori să n-o mai am* (Voiculescu, 1996: 193).

Pentru artistul creștin este firesc ca energiile creatoare să fie desfășurate între granițele a ceea ce acesta înțelege prin *ascultare* de Dumnezeu și *supunere*. Dezlănțuirea prețiosului „eu creator”, cel care asigură prestigiul în lumea laică, reprezintă un factor de risc, din perspectiva biblică. De altfel, limbajul poetic religios nu poate fi creator în absolut și nu invită la o repetată și variată creare a cîte unei lumi, de către receptorul textului, la fiecare lectură. Lumea despre care comunică un text de natură sacră precede nașterea textului și nu este afectată de pierderea acestuia. Opera de inspirație religioasă dezvăluie, evocă, face prezentă realitatea transcendentală (în care autorul creștin crede cu tărie) și îi facilitează cunoașterea. Nu trebuie să vedem în poetul creștin un inițiat în mai mare măsură decît receptorul textului său. Din punct de vedere teologic, poetul creștin nu este altceva decît mijlocul ales într-un anume context de Divinitate pentru a Se revela, un pic mai mult, și într-un mod inedit, altuia. Inițiativa comunicării și cunoașterii vine așadar din partea „obiectului” de comunicat, iar ceea ce numim „erudiție” și „talent” ale creatorului pămîntean nu îndeplinesc un rol fundamental în explicarea și înțelegerea a ce este Dumnezeirea. Dogmatic, „Dumnezeu nu este nici perceptibil, nici rațional, la El ajungem numai prin credință, iubire și revelație” (Munteanu, 1992: 99-100), toate trei fiind categorii care, din punctul de vedere al credinciosului, nu sînt în puterea omului. Spunea Eugen Dorcescu într-un studiu excelent (2006: 41) că „nici intuiția, nici revelația (și, implicit, nici aportul lor cognitiv) nu se află sub controlul voinței subiective, ele nu depind de buna intenție, de orgoliul, de ambiția sau de stăruința eului. Intuiția și revelația sînt *date*, țin de har, de dar, de chemare (chiar în sens biblic)”. Prin urmare, elementele umane contextuale, care în mod normal influențează construirea unui text, nu generează o variație calitativă, în esență, în cunoașterea și comunicarea religioasă. Aceasta nu înseamnă că autorul pămîntesc al textului este scutit de responsabilitate în șlefuirea pînă la desăvîrșire, cît este uman posibil, a operei sale. Dimpotrivă: lucrul sub ochiul lui Dumnezeu, ca mesager al Său, reclamă adîncime, autenticitate, sinceritate, jertfă de sine, mărturie.

Textul religios este emis – nu întotdeauna și receptat – de conștiința umană în dimensiunea ei transcendentală care vede în actul lingvistic manifestarea divinității. Emițătorul unui text de orientare spirituală creștină își asumă poziția secundară în realizarea propriului text. Prin credință, autorul real al acestuia este Dumnezeu. „Într-adevăr, ființa noastră ne depășește pe noi înșine, fiindcă aparține Ființei”, spune poetul Eugen Dorcescu (2006: 38), reluînd de fapt crezul apostolului Pavel: „M-am răstignit împreună cu Hristos; și nu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine” (*Galateni*, 2.20). În felul acesta, orice text de orientare spirituală reia textul-normă, pentru că Autorul prim nu se poate nega pe Sine și nu se poate dezvolta în afara cadrului impus o dată pentru totdeauna.

În lumina celor zise pînă acum, devine aproape superfluă precizarea că referentul unui text de asemenea natură este lumea transcendențială, în ultimă instanță – Dumnezeu. Pe terenul stilisticii, Dumitru Irimia a formulat ideea (de adevărul căreia nu se mai îndoia de mult niciun teolog și niciun credincios de rînd), citată apoi de cei care s-au ocupat de limbajul religios și de creația de factură spirituală, că și atunci cînd prima lectură descoperă în textul religios realități extralingvistice terestre, acestea sînt doar categorii spațio-temporale necesar comprehensibile, impuse de „mărginirea” ființei umane (Irimia 1999: 166). Obligația receptorului de a trece dincolo de învelișul alcătuit din lucruri de sub cer și de a păși în miezul spiritual al mesajului unui text religios este conținută în sentința gravă a lui Hristos: „Cine are urechi de auzit, să audă” (*Matei, 11.15*). Pornit de la Dumnezeu și vorbind despre Dumnezeu, textul de inspirație religioasă, ca și textul-normă (*Biblia*), este unul circular. Poetul creștin se închide în acest cerc (închidere care face posibilă comunicarea pe verticală și comuniunea cu Dumnezeu) pentru a-și săvîrși chemarea, ca în această *ars poetica* a lui Vasile Voiculescu: *A ridicat păcatul neagra-i labă / O-nmoaie-n scîrna aurului greu / Și-o-ntinde scribilor să scrie-n grabă / Ocări asupra lumii Tale, Doamne-al meu. // Tu Verb al Slavei, cît sînt de pigmeu / Ferește-mă să nu mă fac tarabă / Și-n orice poezie, cît de slabă / Să-nchid un tainic strop de Dumnezeu* (Voiculescu, 1996: 215)

Nu avem nicio îndoială că așa funcționează mecanismul psiho-creator al poetului religios creștin, pentru care orice altceva în afara strădaniei spre Cer este istovire deșartă. Un poet sedus de Hristos poate constata că „Una este să te delectezi (sau să te întristezi) scriind, cu măiestrie, poate, dar sub un orizont limitat, autosuficient, despre pîrîiașe, nori, întîmplări și emoții, desfăcînd și refăcînd, maniacal, cuvinte; alta este să cuprinzi, în propriul sine, și în propriul text, vidul dindărătul a tot ce oferă simțurile și, firește, dindărătul unor asemenea jocuri; și alta, în fine, să ai șansa de a traversa acest vid în preaplinul revelației” (Dorcescu, 2006: 41).

În decodificarea unui text de inspirație religioasă este fundamental să pornim de la ideea că autorul I se supune lui Dumnezeu în scrierea operei sale, chiar și atunci cînd aceasta este un strigăt de deznădejde ori un reproș, ca în psalmii lui Arghezi și ai lui Ștefan Augustin Doinaș și în unele poezii ale lui Vasile Voiculescu. Autorul unui text religios crede, știe că prin el vorbește Domnul, că lasă un semn omenirii. Poate și din pricina aceasta creația poetică religioasă refuză dimensiunea ludic-irațională a constructului pe care o recunoaștem uneori în poezia modernă, într-un text dadaist de pildă. Nu considerăm că este suficient ca un text să fie construit în jurul unei teme biblice pentru ca el să fie și creație (artistică) religioasă. De asemenea, sîntem de părere că un text oarecare nu poate intra în categoria textelor religioase numai pentru că limbajul folosit de autor îl mimează pe cel biblic.

Am formulat mai sus ideea că un text religios nu este neapărat *receptat* ca manifestare a divinității. De exemplu, o poezie religioasă poate interesa

exclusiv la nivel estetic, în cazul acesta receptorul neavînd sau ignorîndu-și nevoia duhovnicească. Putem găsi pentru situația aceasta o paralelă cu relația dintre icoană și privitorul iconoclast care este în stare să recunoască valoarea plastică a unei icoane – operă a unui pictor oarecare, dar nu o descifrează în dimensiunea ei spirituală revelatorie. Desigur, o descifrare poeziei religioase în primul sens menționat este legitimă, dar nu și suficientă. Nu încîntarea este miza operei poetice de factură religioasă, deși performanța estetică o validează ca poezie. Îndrăznind să fim drastici, spunem că o poezie religioasă ferecește, în sens biblic, nu binedispune!

De asemenea, un text poetic religios poate interesa la nivel biblic-istoric (dacă avem de-a face cu poeme epice care narează în versuri episoade din *Vechiul și Noul Testament* – literatura religioasă protestantă și neo-protestantă cunoaște cu precădere astfel de realizări, ne referim la cele izbutite și sub raport artistic), atribuindu-i-se acestuia valoare didactică.

Aceste modalități de percepție țin de suprafața eului receptor, cea ancorată în capacitățile pur umane, care se poate lipsi de intervenția lui Dumnezeu. Dacă lucrurile se opresc aici însă, lectura preconizată de dublul emițător nu se înlînește cu cea izbutită de receptor. Acesta din urmă trebuie să fie deschis experienței revelatorii, căci așa zice Domnul: „Și mă veți căuta și mă veți găsi, *dacă mă veți căuta cu toată inima voastră* (s.n.)” (*Ieremia 29.13*).

Concluziile la care am ajuns la finalul acestei investigații și care se cer completate de viitoare dezbateri pe marginea speciei numite *poezie religioasă* ori *mistico-reigioasă* pot fi sintetizate astfel:

1. Emițătorul textului poetic religios este dublu: eul creator, poetul în accepțiune clasică, și Dumnezeu, de la care porcede mesajul spre mîntuire. Elementul uman al perechii auctoriale se supune autorității cerești și crede cu tărie în justețea acestei ierarhizări.

2. Deoarece existența unui emițător superior este înțeleasă de autorul textului literar sacru și de receptorul credincios ca realitate absolută, în cazul discursului religios ar trebui operată o revizuire a schemei actului de comunicare, în care să se acorde un loc aparte Emițătorului superior.

3. Deși sînt pe deplin justificate de complexitatea textului, lecturile estetică și biblic-istorică (precum și alte posibile modalități de interpretare) sînt inferioare celei spirituale (și/sau existențiale), din perspectiva scopului ultim al textului încărcat cu mesaj divin – mîntuirea.

Bibliografie

- Biblia*, 1991, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București
Dorcescu, Eugen, 2003, *Biblice*, Editura Marineasa, Timișoara
Voiculescu, Vasile, 1996, *Poezii alese*, Editura Vremea, București

- Coșeriu, Eugen, 1994, „Limbajul poetic”, în *Prelegeri și conferințe*, supliment al publicației *Anuar de lingvistică și istorie literară*, t. XXXIII (1992-1993), Seria A, Lingvistică, Institutul de Filologie română „A. Philippide”, Iași, p. 145-162
- Dorcescu, Eugen, „Poezia mistico-religioasă. Structură și interpretare”, în *Reflex* 2006, nr. 7-8-9, p. 38-42
- Irimia, Dumitru, 1999, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, 1999, Iași
- Munteanu, Eugen, 1992, „Natura semiotică a numelui lui Dumnezeu în gândirea teologică a lui Toma De Aquino”, în *Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului*, vol. I, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, p. 99-103
- Zafiu, Rodica, „Socializare”, în *România literară*, 2006, nr. 35, p. 15